

ban a legtöbbet adta, amit adhatott, s a halálban csak a halhatatlanságot érzi, mert elmúlásával a halhatatlan közösséget, a nemzetet szolgálta.

Talán egy nép sincs, amely történelme folyamán ezt a csodálatos érzést annyiszor tapasztalta volna, mint a magyar. Mi mindig ott álltunk az élet és halál mesgyéjén, olyan pusztító erejű századokban is, amelyek más népet régen megsemmisítettek volna. De a szakadatlan háborúkból új élet és új erő született, a mi kemény fajtánk a küzdelemben még jobban megacélosodott, s az egyének halálából a nemzet halhatatlanságának tudata virágozott ki. Hiszem, hogy ez a tudat az eljövendő évezredekben is kísérni fog bennünket.

BERKY IMRE

Országos Magyar Természettudományi Múzeum

A KÁRPÁTOK GYŰRŰJE csaknem háromnegyed körívvel veszi körül és öleli hozzá a bezárt, szigethegységek tagolta egységes medencét, Magyarország földjét Középeurópához. E földterület geológiai multja, különleges földrajzi helyzete, klimatikus adottságai eredményezték, hogy hazánk egyike Európa természeti kincsekkel legbővebben megáldott területeinek. Földrészsünk ezen aránylag kis területén a pusztai, mocsári, lápi, középhegységi, karszti, havasi flórát és faunát egyaránt megtalálhatjuk. Természetvédelmünk teljesen elhanyagolt multján szárad a bűn, hogy pl. őslápjaink, mocsárvidékjeink, alföldi őstölgyeseink úgyszólván kivétel nélkül áldozatul estek a multak túlzott és nem mindenkor megfontolt nyereségvágyának.

A Balaton-vidéki bazalthegyeket, a Sághegyet, a dunabogdányi Csódihegyet, a Somoskőt, Kisbalatont, hogy csak a legfájóbbakat említsem, most fenyegeti hasonló veszély. Nem törődünk és nem törődünk kisebb, gazdasági szempontból jelentéktelen, de tudományos értékre részben felbecsülhetetlen természeti ritkaságaink védelmével sem, így pl. az őslénybúvárok körében világszerte ismert ipolytarnóczi lábnyomos kőpadból, az ugyaninnen leírt s csak egyetlen példányban ismert kövesedett fatörzsből csak maradványokat sikerült megmenteni; a tihanyi geysirkúpokat, hazánk egyes pontjainak relikti flóráját és faunáját viszont az el-, illetve kipusztulás veszedelme fenyegeti.

Ha már nem voltunk és nem vagyunk képesek megőrizni hazánk földjeinek természettudományi szempontból értékes pontjait, mint védett területeket, igyekeztünk-e legalább földtörténeti emlékeiből, ásványvilágából, flórájából, faunájából összegyűjteni mindent, amit a következő nemzedékek és a tudomány számára még megmenthetünk?

E téren semmi vád sem érheti a multak magyar természetkutatóit. Fáradhatatlan buzgalommal járták be Hazánk földjét és fa-

natikus szeretettel, a legmesszebbmenő áldozatkészséggel gyűjtötték be az érdekes és egyre értékesebb anyagot. A munkában első helyen a Magyar Nemzeti Múzeum természettudósai állottak.

Az 1802-ben alapított Magyar Nemzeti Múzeum az első természeti tárgyakat, az alapító gróf Széchenyi Ferenc feleségének „fossilia” gyűjteményét, 1808-ban kapta ajándékol. Ez az adomány veti meg alapját az ásvány-öslénytárnak, mely az 1811-ben alapított állattárral és az 1817-ben Kitaibel Pál gyűjteményével meginduló növénytárral Természetiek-tára néven egyesítettik. 1808-tól 1870-ig együtt, egy szakember vezetése és irányítása alatt állott a három természettudományi tár. Természetes, hogy e tény mindenképpen káros hatással volt a különböző gyűjtemények arányos, céltudatos fejlődése szempontjából, mivel a vezető tisztviselő érdeklődési köre szabta meg az egész Természetiek-tárának fejlődési irányát. Így 1808-tól 1821-ig Tehel és Jónás vezetése idején főként ásványtani, 1821-től 1849-ig Sadler vezetése idején főként növénytani és 1849-től 1870-ig a két Frivaldszky és Petényi vezetése idején főként állattani irányzat uralkodott, a mindenkori vezetőt kevésbé érdeklő gyűjtemények anyagának többé-kevésbé való elhanyagolása mellett.

Az állattani anyag 1850-70-ig eltelt hús esztendő alatt ötszörösére növekedett, az ásványtani rész viszont 1870-ben szerezte meg, a multak hiányait pótlendő, a legkiválóbb magángyűjtemények egyikét, Lobkowitz herceget. Ezen óriási szaporulat következtében 1870-ben immár elodázhatatlanná vált az addig egy vezetés alatt álló természettudományi gyűjteménycsoportnak ásvány-öslény-, növény- és állattárra való tagolása. Minden tár szakember vezetése alá került; az ásvány-öslénytár igazgatója Krenner József, a növénytárá Janka Viktor, az állattárá Frivaldszky János lett.

A természetrajzi táaraknak önállósítása kétségtelenül nagy előnyrel járt céltudatos tovább fejlesztésük szempontjából. Volt azonban a különválásnak hátrányos oldala is. Míg a könyvtár, a történeti- és régészeti tár, a szépművészeti múzeum egy-egy zárt gyűjteménycsoportot alkotott, alosztályokkal, de egyetlen vezetővel, aki az egész tárat egységesen irányította, addig a három természettudományi tár külön-külön, egymással minden kapcsolat nélkül haladt a maga útján. Mint dr. Br. Fejérváry Géza a „Természettudományi Múzeum kérdése” c. poszthumus munkájában megjegyzi: „Teljesen hiányzik az egységes szempont, a komprehenzív irányítás és e téren tétova programtalanság, a vezetők individualitásából fakadó disszonanciai eredményei jutnak kifejezésre”. A növénytár már közel fél százada a központtól távol éli a maga külön életét, az állattár is egyre jobban szeparálódik. A három, teljesen a maga útján járó természettudományi osztályt csak az 1934. évi VIII. törvénycikk fogta ismét egybe, mikor megalkotta a Magyar Nemzeti Múzeum keretein belül az Országos Magyar Természettudományi Múzeumot, élén a főigazgatóval. Az egyes táarak vezetését a törvény a főigazgató irányítása mellett osztályvezető szakemberek kezében hagyta. A céltudatos fejlesztést és egyöntetű munkálkodást biztosító egyedül helyes megoldás felé igen nagy lépés volt e törvény intézkedése, addig azonban,

míg a Természettudományi Múzeum tárainak egy épületbe való összesítése meg nem történik, az egységes elvek szerint való vezetés kérdése megoldva nincsen. Bár ez a legfontosabb, de nem az egyedüli ok, mely az elhelyezés ügyének sürgős megoldását követeli.

A természettudományi táruk kiváló szakszemélyzete, nagyhírű gyűjtői, mint Xantus János, Fenichel Sámuel, Herman Ottó, Chyzer Kornél, Biró Lajos, Kittenberger Kálmán, bőkezű mecénásai, itt első sorban Haynald Lajosra, Semsey Andorra, Dégen Árpádra gondolunk, számtalan más szakember, amatőr és mecénás a nemzet minden rétegéből nagy szeretettel és önzetlenséggel támogatták a természettudományi gyűjteményeket abban a törekvésben, hogy első sorban a hazai föld, de továbbmenőleg idegen országok és földrészek természeti kincseit begyűjthesse. Hála a nemzet áldozatkészségének, a hetvenes években még szerény gyűjtemények ma már nemzetközi viszonylatban is jelentőssé fejlődtek, sőt közülük egyesek, mint pl. az ásvány-, meteorit-, légy-, poloska-, Karsztflóra gyűjtemény a legjelesebbek között állanak, de a többiek is messze felülmúlják azt az átlagot, amit a külföldi érdeklődők zöme nálunk találni vél.

Amilyen örvendetes e hatalmas arányú fejlődés a magyar tudomány és közművelődés szempontjából, annyira súlyos probléma elé állította a vezetőséget a férőhely kérdése: A szakvezetés alatt, külön javadalommal és jól képzett szaktisztviselőkkel dolgozó táruk tudományos és szemléltetőgyűjtemény anyaga oly rohamos gyarapodásnak indult, hogy az állattárban már 1872-ben beáll minden múzeumi munka egyik legfőbb veszedelme, a helyszűke. 1880-ban az országgyűlés Jókai Mór elnöklete alatt bizottságot küld ki a Magyar Nemzeti Múzeum viszonyainak tanulmányozása céljából. A bizottság terjedelmes és igen alapos jegyzőkönyve már általános helyszűkéről panaszodik és foglalkozik egy külön természettudományi múzeumi épület emelésének szükségességével. Hét év múlva, midőn a Magyar Nemzeti Múzeum ellen a képviselőházban és a sajtóban emelt, de alaptalannak bizonyult vádak kivizsgálására egy, Berzeviczy Albert elnöklete alatt, kiküldött 11 tagú bizottság terjedelmes emlékiratban számolt be tapasztalatairól, szintén erősen hangsúlyozták a Természettudományi Múzeum épületének szükségességét.

Több mint félszázad telt el azóta és nem mult el év, hogy egyre hangosabban fel ne hangozzék a panasz az évi jelentésekben, a Múzeum 100 éves jubileumára kiadott díszműben, Hóman Bálint főigazgatói székfoglalójában, a mindég fenyegetőbb és bénítőbb helyszűke miatt. 1892-ben a Haynald gyűjteménnyel és könyvtárral úgy értékben, mint mennyiségben hatalmasan gyarapodott növénytár kénytelen a központi épületből magánháza bérlet helyiségekbe költözni és 1905-ben innen is kiszorulva, elfoglalja a Magyar Tudományos Akadémia palotájában ma is birt helyiségeit. A növénytár után az állattár is kénytelen részben elhagyni az ősi épületét és 1925-ben ideiglenes otthonba, egyelőre a Szentkirályi-utca egy bérházába költözik tudományos gyűjteményeivel, majd 1928-ban a külön e célra vásárolt Baross-utca 13-szám alatti palotát foglalja el.

Annak a kettős feladatnak, mely a XX. század nagy közgyűjteményeit kötelezi, hogy t. i. *anyagukat legmesszebbmenőleg állítsák a tudományos kutatás és népművelés szolgálatába*, a Természettudományi Múzeum mai elhelyezése mellett, megfelelni sajnos képtelen.

A gyűjteményanyag nagy része hozzáférhetetlen, sőt a katasztrófális helyhiány miatt részben gondolhatatlan is. Ahelyett, hogy gazdag gyűjteményeinket a maguk egészében a fentebb említett kettős feladat szolgálatába állíthatnók, állandó gondot okoz az a kérdés, hogy zsúfoljuk amúgy is szűk raktárainkba anyagunkat még jobban össze, hogy a lassú, de állandó gyarapodásnak helyet tudjunk biztosítani. Az egyre nagyobb számban hozzánk sereglő bel- és külföldi szakemberek, érdeklődők előtt nem hogy büszkélkedhetnénk gazdagságunkkal, de szégyenkezniünk kell az alkalmatlan helyen, a tudomány mai állásának meg nem felelően kiállított és a raktárokon zsúfolt, ott lassan, de biztosan pusztuló gyűjteménytárgyaink felett.

A hazai földről soha ily tökéletességben már össze nem gyűjthető, páratlanul gazdag természettudományi anyagunkat vétkes könnyelműség kamatoztatlanul heverni, vagy éppen pusztulni hagyni. Áldozatkész mecénások, fáradhatatlan gyűjtők és a magyar természetkutatók legjobbjainak fanatikus buzgalma egybehordta anyagunkat a maga egészében haladéktalanul a tudomány, szélesebb körök művelése és a hazai föld szeretetére való nevelés szolgálatába kell állítanunk, mert a múzeum gyűjtő és konzerváló tevékenysége csak eszköz, de soha és semmi esetre cél nem lehet.

Az eljövendő béke éveiben legelső feladatunk e téren a most négy helyen szétszórt természettudományi táraknak egy, a helyszükségletet kielégítő közös épületben való egyesítése, és ezzel kapcsolatban okvetlenül keresztülviendő az O. M. Természettudományi Múzeum immár elavult szervezeti beosztásának átalakítása.

A ma követelményeinek megfelelőleg újjászervezett O. M. Természettudományi Múzeum tagozódása tekintetében nem oszthatom Dr. Br. Fejérváry Géza idézett tervezetében lefektetett elgondolásokat. Szerintem a tagozódás a következő kellene, hogy legyen:

Főigazgatóság.

1. Ásvány-kőzettani tár.
2. Föld és őslénytani tár.
3. Növénytár.
4. Állattár.
5. Embertani tár.
6. Vegyi laboratórium.

A vegyi laboratórium, mely eddig az ásvány-őslénytani tár kötelékébe tartozott és kizárólag csak szervesetlen anyagokon végzendő vizsgálatokkal foglalkozott, ezentúl az egész intézmény szolgálatába állítandó, munkaköre tehát biológiai vizsgálatokra is kiterjedne. Ennek megfelelőleg személyzete biokémikusokkal szaporítandó. Esetleg itt nyerhetnének munkahelyet a téli hónapokban a Tihanyi Biológiai Intézet kutatói.

A főigazgatói helyiségeken és a vegyi laboratóriumon kívül közös kellene hogy legyen a Múzeum könyvtára, olvasó és előadóterme

is. Minden egyéb helyiség, így a dolgozószobák, kutatóhelyiségek, preparatorium, raktárak az anyag és feladatok annyira különböző volta miatt, táranként külön tartandók. Ma az O. M. Természettudományi Múzeum céljaira összesen 7024 m² terület áll rendelkezésre. Ezzel szemben ahhoz, hogy gyűjteményeinket gazdagságukhoz és a kor követelményeinek megfelelőleg állíthassuk fel, hogy tudományos gyűjteményeink nem csak anyagraktárak, de könnyen hozzáférhető és áttekinthető tudományos gyűjtemény szerepét is tényleg betölthessék, hogy tágas és levegős preparáló helyiségeket és munkaszobákat nyerjünk, legalább is 16.000 m² hasznosítható férőhelyre volna szükségünk.

Az egyesített kiállítási gyűjtemény feladata megismertetni a látogatót a föld anyagával, a föld és az élet történetével, az élő világával a növényeken és állatokon keresztül egészen az emberig. Nem mesterséges, de természetes rendszert igyekszünk adni, különös súlyt helyezve a genetikai kapcsolatokra. Nem vonunk tehát éles határt, mint ahogy a természetben sem találunk soha, az egyes táruk kezelte anyag között. Így pl. az őslénytani anyag, bár külön tárukban kezelik, felhasználható úgy a növénytár, mint az állattár fejlődéstani és egyéb gyűjteményeinek kereteiben is. Részletes tervet nem adok, nem is adhatok, ez a szakemberek dolga. Hangsúlyozni kívánom azonban, hogy az intézményünk címében szereplő magyar jelzőt mindenképpen kihangsúlyozandónak tartom a gyűjteményben is. A természet politikai határokat nem ismerő megbont-hatatlan egysége nem engedi meg, hogy gyűjtésünkben csak hazai anyagra szorítkozzunk, azonban semmi esetre sem lehet célunk exotikumok, raritások hajszolása vagy éppen halmozása. E téren úgy sem lehet reményünk sikeres konkurrenciára nyugat anyagiakban jóvalta gazdagabb rokon intézményeivel. *Teljességre egyedül a hazai anyag terén lehet törekednünk.* Ez a szempont ad egyedül létjogosultságot, úgy a magyar, mint a nemzetközi tudományosság szemszögéből nézve, intézményünknek. Ez azonban távolról sem jelenti azt, hogy a hazai anyagból válogatás nélkül mindent elraktározzunk. *Az anyag céltudatos megválogatása és arányos halmozása éppen a múzeumi szaktisztviselők és vezetők egyik legfontosabb feladata.*

Az O. M. Természettudományi Múzeum tárainak megfelelő épületbe való egyesítésével és a vázolt átszervezéssel biztosíthatnók, legalább a közeljövőre, a Múzeum fejlődését, megteremthetnők a komoly tudományos munka és a magasabbrendű népművelés lehetőségét.

Az eddiginél sokkalta szorosabb kapcsolatot kell, hogy létesítsen az átszervezett és rendezett Múzeum az Egyetemmel. Az áttekinthetőleg rendezett bőséges vizsgálati anyag, valamint az igen jelentős tudományos szakkönyvtárak a speciális collégiumokat tartó tanároknak és az érdeklődő hallgatóságnak a legmesszebbmenőleg rendelkezésére állana. Különös súlyt helyeznék evvel kapcsolatban a sucsescentia kérdésére. Egy intézmény munkatársaival áll vagy bukik, különösen áll ez a tudományos intézetekre. Nekünk nem egyoldalú képzettségük miatt ránkiszoruló, szűk látókörű fiatalokra van

szükségünk, hanem az általános természettudományi műveltség biztos bázisán álló fanatikus szakemberekre. A múzeumi állás nem hivatal, hanem hivatás, csak tárgyát alaposan ismerő és rajongva szerető szakemberek képesek arra, hogy a gondjaikra bízott gyűjteményeken és az általuk rendezett kiállításokon keresztül másokkal is megismertessék tudományuk lényegét, sőt megkedveltesék tárgyát. Éppen ezért a próbaszolgálatos intézményt nem csak fenntartani, de a próbaszolgálatosakat főként az elméleti és gyakorlati múzeológia tárgyköréből vett tanfolyamok látogatására, majd vizsga tételére kötelezni tartom szükségesnek.

Átszervezett, egy épületben egyesített és hivatásérzettől fűtött fiatal tisztviselők kezelte Természettudományi Múzeum esetén nem fenyeget az a veszély, hogy — mint Hóman Bálint mondja — „Élő és a nemzeti kultúrában ható intézményből a gyümölcsözetlenül heverő értékek holt kincstárává alacsonyodnék le Múzeumunk“.

KOCH SÁNDOR

A szegedi Kisasszony-Társulat

ISMERETES, hogy az alsóvárosi *Havi Boldogasszony-templom* és a melléje települt franciskánus kolostor Szeged művelődés-történetében, főleg vallásos életében¹ milyen döntő szerepet töltött be: többek között azokkal a vallásos társulatokkal is, amelyeket a barátok vezettek.

A régebbi korok emberére szerföliött jellemző a társulás készsége. Azonos eszményekért küzdő, vagy azonos foglalkozású emberek szövetkeznek egymással, hogy együttes erővel valósítsák meg céljaikat. Elég csak a lovagságra, szerzetességre, céhekre utalnunk. Maga a keresztény nép is szívesen tömörült jámbor társulatokba (confraternitas, congregatio), hogy Isten nagyobb dicsőségét, a Boldogasszonynak és a szenteknek buzgóbb tiszteletét közös akarattal szolgálhassa, a mindennapi életet megszentelje, a felebaráti szeretetet kölcsönös segítség nagy emberi elve alapján odaadóbban és hatásosabban gyakorolhassa. A lelkiüdvösségükért aggódó hívek már csak a társulatok hatalmas lelki kiváltságaiért is szívesen vállalták magukra a tagsággal járó jámbor kötelességeket. Ezek a társulatok egyúttal az istentisztelet fényének emelésére is törekedtek. Ünnepeyes ajtatosságai, körmeneteik közösségi eseményszámba mentek.

A társulati szellem természetesen Szegeden is mindig eleven volt, hiszen a nép közösségi készségében gyökerezett. A középkorban nálunk is virágzott *Szent Ferencnek* és *Szent Domonkosnak harmadrendje*. A római *Szentlélek-társulat*nak is számos szegedi tagja akadt. A franciskánus harmadrendnek sajátos változata volt a *kordaviselők társulata* (confraternitas cordigerorum), amelyet a XVI. században a ferences V. Sixtus alapított.² Szegeden már a török hódoltság idején meghonosodott, és jelentős része volt a hívek közösségi szellemének ébrentartásában, magyarságának és keresztény